Innovació social i polítiques públiques: reptes i oportunitats (ISOP)

Bellaterra, gener de 2016

Grup de Recerca
Institut de Govern i Polítiques Públiques

Equip d'investigació:
Ismael Blanco (coord.)
Helena Cruz
Rubén Martínez
Yunailis Salazar
Quim Brugué
Marc Parés

Universitat Autònoma de Barcelona
IGOP Institut de Govern i Polítiques Públiques
Generalitat de Catalunya
Departament de Governació i Relacions Institucionals
Programa d'Innovació i Qualitat Democràtica

Edifici MRA 1ª planta
Campus UAB
08193 Bellaterra
+34 93 586 88 14

Escola de polítiques socials i urbanes
Urrutia, 17
08042 Barcelona
+34 93 407 62 03

http://igop.uab.cat
igop@uab.cat

SUMARI

1. Plantejament de l'estudi 7
1.1. Què és aquest document? 7
1.2. Els objectius del projecte ISOP 7
1.3. El punt de partida: el Mapa de la Innovació Social de Catalunya 8
1.4. A què ens referim quan parlem d'innovació social? 9
1.5. Les pràctiques analitzades en el Mapa de la Innovació Social 10
1.6. Així, doncs... Què hem fet a ISOP? 11
1.7. Difusió i impactes del projecte 13
2. Resultats 15
2.1 La mostra d'aquest estudi 15
2.2 Significat i objectius de la innovació social 20
2.3 La dimensió organitzativa de la innovació social 25
2.4 Les bases socials i territorials de la innovació social 30
2.5 La dimensió relacional de la innovació social: xarxes i organització supralocal 34
3. Conclusions principals 43
4. Polítiques públiques per a la innovació social: garantir entorns, activar motors 47
Annex 53

ÍNDEX TAULES

Taula 1. Categories i pràctiques del Mapa de la Innovació Social 11

Taula 2. Distribució territorial de les categories i tipus de pràctiques d'innovació social per àmbits territorials 17

Taula 3. Persones entrevistades 53

ÍNDEX FIGURES

Figura 1. Mapa de la Innovació Social a Catalunya 8

Figura 2. Distribució de les experiències del Mapa de la Innovació Social per categories i tipus 16

Figura 3. Distribució de les experiències del Mapa de la Innovació Social per àmbits territorials 17

Figura 4. Localització de les pràctiques d'innovació social i àrees de segregació urbana extrema (zoom sobre la RMB) 18

Figura 5. Distribució territorial de les experiències de la innovació social en la mostra i en el Mapa de la Innovació Social 19

Figura 6. Distribució per tipus d'experiències en la mostra de l'enquesta on-line i el Mapa de la Innovació Social 20

Figura 7. Any d'inici de les experiències d'innovació social 21

Figura 8: Nombre de persones que formen part del projecte 22

Figura 9. Pressupost dels projectes 22

Figura 10. Origen de la iniciativa 23

Figura 11. Importància dels objectius (mitjana aritmètica entre els valors 0 i 5) 24

Figura 12. Persones contractades 26

Figura 13. Pressupost per categories d'innovació social 27

Figura 14. Fonts d'ingressos 27

Figura 15. Existència de mecanismes per garantir la participació 28

Figura 16. Satisfacció amb criteris d'inclusivitat 33

Figura 17. Reptes principals dels col·lectius 33

Figura 18. Caràcter de les iniciatives 35

Figura 19. Relació amb col·lectius similars 36

Figura 20. Suport per part de les entitats del Tercer Sector 37

Figura 21. Suport per part de les administracions públiques 38

Figura 22. Grau de relació amb diferents administracions 39

Figura 23. Mesures que s'esperen per part de les administracions públiques 41

1. Plantejament de l'estudi

1.1. Què és aquest document?

El projecte Innovació Social i Polítiques Públiques: reptes i oportunitats (ISOP) ha estat desenvolupat al llarg del 2015 per un equip de recercadors i recercadores de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP) de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) amb un ajut a la recerca del Departament de Governació i Relacions Institucionals en el marc del Programa d'Innovació i Qualitat Democràtica (DEMOC, 2014). En aquest document s'expliquen els objectius d'aquest estudi, la metodologia emprada i els principals resultats obtinguts. En la part final, a més a més, es presenten un seguit de recomanacions orientades al conjunt d'actors polítics, tècnics i socials involucrats en la pràctica de la innovació social a Catalunya, indicant algunes possibles línies d'actuació per a la promoció i el reforçament de la innovació social.

1.2. Els objectius del projecte ISOP

ISOP és un estudi que es pregunta pels processos actuals d'innovació social a Catalunya: Quins són? Qui els protagonitza? A quins objectius responen? Quines estratègies organitzatives segueixen? Quin tipus de relacions s'estableixen entre els col·lectius que protagonitzen aquests processos i altres actors com les administracions públiques, les empreses i les entitats del Tercer Sector? Quins impactes tenen? **Un dels objectius principals del projecte ISOP és explorar el tipus de relacions que s'estableixen entre les pràctiques d'innovació social i les administracions públiques**, per tal de reflexionar sobre com des de les polítiques públiques es podria contribuir a promoure i reforçar aquest tipus de processos en el nostre país.

1.3. El punt de partida: el Mapa de la Innovació Social de Catalunya

A l'hora de donar resposta a aquest tipus de preguntes, ISOP no parteix de zero, sinó que dóna continuïtat a la recerca Barris i Crisi, desenvolupada per l'IGOP entre 2013 i 2015 amb l'ajut del programa Recercaixa.

En el marc de l'estudi Barris i Crisi es va elaborar **el Mapa de la Innovació Social a Catalunya, el qual identifica i geolocalitza més de 700 pràctiques d'innovació social al llarg de tot el territori català** (Figura 1). El Mapa de la Innovació Social ens proporciona una breu descripció de cadascuna de les experiències identificades, tot partint de les informacions proporcionades per les mateixes experiències en les seves respectives pàgines a Internet.

Figura 1. Mapa de la Innovació Social a Catalunya[1]

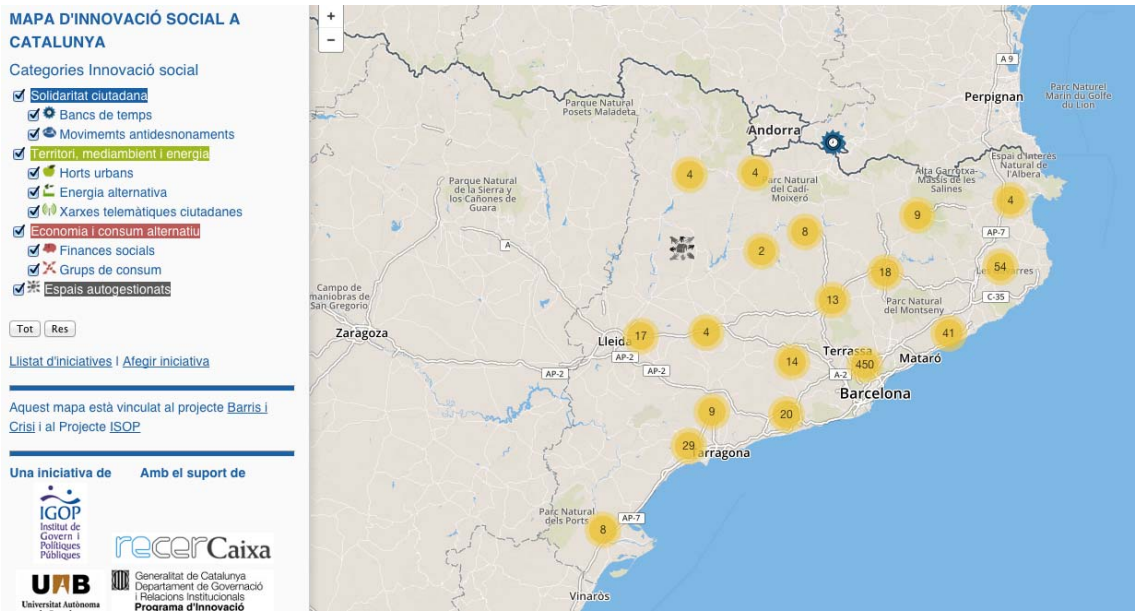

[1] El Mapa pot ser consultat en detall a http://barrisinnovacio.net/mapa/

El Mapa de la Innovació Social també ens permet analitzar les pautes de distribució territorial d'aquest tipus de pràctiques (vegeu més avall). A través d'una enquesta on-line i d'un seguit d'entrevistes exploratòries, ISOP ens permet conèixer més a fons el conjunt de pràctiques identificades.

1.4. A què ens referim quan parlem d'innovació social?

La innovació social és un concepte que està de moda. Com passa sovint amb aquest tipus de conceptes, la innovació social és una noció que se'ns presenta sovint de forma imprecisa, podent adoptar significats molt diversos i fins i tot contradictoris. Aquest document pretén contribuir a precisar-ne el seu significat a partir de l'anàlisi d'un seguit de pràctiques concretes desenvolupades recentment a Catalunya.

Per tal de delimitar d'entrada de què estem parlant, podem partir d'una definició àmpliament citada en la literatura, segons la qual la innovació social són:

> "noves idees, productes, serveis o models que satisfan necessitats socials (amb major eficàcia que les seves alternatives) i que a l'hora creen noves relacions socials o col·laboracions"
>
> (Murray et al, 2010)[2].

Així, doncs, **les innovacions socials són "socials" pel tipus de necessitats col·lectives a les que intenten donar** resposta (necessitats de lleure, de consum, de feina, de cura, etc.), i també pel fet de basar-se en relacions socials cooperatives entre les persones. Les innovacions socials **són "innovadores" en el sentit que tracten de satisfer necessitats socials d'una forma alternativa al mercat i al sector públic**, a través de la cooperació entre iguals.

Convé no confondre "innovació" amb "novetat": **la innovació és el procés pel qual s'exploren i es posen en pràctica alternatives als models dominants de consum, de**

[2] Murray, R., Caulier-Grice, J., Mulgan, G. (2010). *The Open Book of Social Innovation.* Disponible a http://www.nesta.org.uk/sites/default/files/the_open_book_of_social_innovation.pdf

treball, de producció, de relació...; novetat és una pràctica inexistent fins el moment. **Les pràctiques cooperatives de les que parlem en aquest estudi poden haver sorgit recentment o no, però en tot cas formen part d'una llarga tradició cooperativa i autogestionària** a Catalunya.

1.5. Les pràctiques analitzades en el Mapa de la Innovació Social

El Mapa de la Innovació Social centra la seva mirada en un conjunt d'experiències que es consideren exemplars d'allò que anomenem la innovació social. Aquestes experiències tenen en comú un seguit de trets característics que ens permeten acotar una mica més el significat que atribuïm a la innovació social. Així, doncs, el Mapa fixa la seva atenció en pràctiques socials que:

- **Busquen satisfer necessitats col·lectives de signe divers** (accés a espais d'ús comunitari, consum de productes ecològics, accés i gestió ciutadana de les telecomunicacions, accés a crèdit, etc.).
- **Es basen en la cooperació horitzontal entre persones** com a forma de satisfacció de necessitats compartides.
- **Tenen una vocació empoderadora**, en el sentit que volen reforçar les capacitats d'actuació social autònoma.
- **Propugnen i posen en pràctica alternatives als models dominants de consum, de producció, i/o de relació** entre les persones i el seu entorn social i territorial.

Tot partint d'aquesta definició, el Mapa de la Innovació Social fixa la seva mirada en 8 tipus de pràctiques agrupades en 4 grans categories principals (Taula 1):

Taula 1. Categories i pràctiques del Mapa de la Innovació Social

Categories	Pràctiques
Solidaritat ciutadana	Bancs del temps i assemblees locals del moviment antidesnonament
Territori, medi ambient i energia	Horts urbans, cooperatives de consum d'energia renovable (grups locals de Som Energia) i xarxes telemàtiques ciutadanes (grups locals de Guifi.net)
Economia i consum alternatiu	Finances socials (projectes finançats per Coop57) i cooperatives de consum agroecològic
Espais autogestionats	Gestió comunitària d'equipaments i de buits urbans

1.6. Així, doncs... Què hem fet a ISOP?

Per tal de respondre als objectius de la recerca (aprofundir en el coneixement del tipus de pràctiques identificades en el Mapa de la Innovació Social i analitzar el tipus de relacions que s'estableixen entre elles i les administracions públiques), l'estudi ISOP ha treballat amb tres instruments principals:

1. El ja esmentat **Mapa de la Innovació Social a Catalunya**. Aquest Mapa va ser elaborat en el projecte Barris i Crisi a partir de tres fonts principals d'informació:

a. Cartografies ja existents de modalitats concretes d'innovació social, com "Els bancs del temps i la moneda social a Espanya" i el "Mapa dels horts urbans de Barcelona", entre d'altres.

b. Dades online, recollides per algunes plataformes socials com La Plataforma d'Afectats per l'Hipoteca, la cooperativa d'energia renovable Som Energia, la cooperativa de serveis financers Coop57 i Guifi.net.

c. Un formulari col·laboratiu on-line a través del qual, després de la validació del grup investigador, qualsevol persona pot agregar casos a la cartografia. Un centenar de les 700 pràctiques identificades en el Mapa han estat afegides gràcies a la col·laboració voluntària d'Internautes a través d'aquest mitjà.

2. **L'elaboració d'una enquesta on-line** a través del programa de codi cobert LimeSurvey, que s'ha distribuït a través de correu electrònic (via MailChimp) a les iniciatives identificades en el Mapa de la Innovació Social. De les 710 iniciatives geo-localitzades fins a l'abril de 2015, hem aconseguit recopilar les adreces de correu electrònic de 529 experiències. S'han fet 482 enviaments satisfactoris (algunes adreces eren incorrectes o ja no existien), i s'han obert el 37,2% dels correus enviats. Finalment, s'han obtingut 107 respostes que ens proporcionen la mostra d'aquest estudi (vegeu secció de resultats). El qüestionari pretenia obtenir informació específica sobre les experiències enquestades, tot organitzant les preguntes en 5 grans blocs:

a. Característiques generals de la iniciativa (objectius, persones implicades, i personal contractat)

b. Suports rebuts (per part de les administracions públiques i de les entitats del Tercer Sector)

c. Organització de les iniciatives (mecanismes participatius interns, satisfacció de criteris d'inclusió social i de gènere, i relacions amb altres col·lectius)

d. Sostenibilitat de les experiències (pressupostos i fonts d'ingressos)

e. Reptes principals

3. **La realització d'un seguit d'entrevistes** (7) amb persones que pels seus perfils acadèmics, professionals i d'activisme social ens han pogut aportar elements de reflexió que contextualitzen el tema estudiat. Les entrevistes ens han permès aproximar-nos a qüestions com el context que explica l'emergència de la innovació social com a concepte i com a procés, la composició i l'organització interna de les pràctiques d'innovació social, la seva sostenibilitat i perspectives de futur, i les possibilitats d'escalabilitat i de replicabilitat. Un aspecte important en les entrevistes ha estat la reflexió sobre les relacions entre processos d'innovació social i les polítiques públiques[3].

1.7. Difusió i impactes del projecte

Seguint amb la dinàmica establerta a treballs anteriors del grup de recerca que ha portat a terme aquesta recerca, la difusió del projecte ha format part connatural de la seva execució. Durant l'elaboració del Mapa d'Innovació Social o durant la difusió de l'enquesta, s'han dissenyat espais (virtuals i presencials) on poder compartir a temps real les primeres dades i impressions que sorgien del projecte. Això ha ajudat tant a millorar l'enfocament conceptual que s'anava produint de manera emergent i per difondre i donar a conèixer els resultats inicials i finals. Les accions que hem posat en marxa amb aquest objectiu han estat:

1. **Realització d'un cicle de seminaris**. El primer seminari, va tenir lloc el mes de juny (2015) i tenia com a objectiu compartir l'evolució de la recerca amb un seguit de persones implicades en la temàtica d'estudi: activistes, experts, acadèmics, tècnics i responsables municipals. El segon seminari, va tenir lloc el mes de desembre (2015) i va consistir en presentar, debatre i contrastar els principals resultats de la recerca. En aquesta ocasió es van convidar a les

[3] Vegeu el llistat complet de les entrevistes realitzades a l'Annex.

persones entrevistades així com les altres persones implicades en el tema que ja havien assistit al primer seminari.

2. **Difusió online dels primers resultats** a través de la web del projecte www.barrisinnovacio.net i de les xarxes socials. Aprofitant els seguidors del compte de twitter @barriscrisi (640 followers) hem anat generant una comunitat ampliada que ha reaccionat i ha donat difusió als continguts.

3. **Presentacions públiques**. Ha estat a partir d'aquestes accions online i de la xarxa del grup de recerca que hem estat convidats a espais presencials com la jornada 'Innovació urbana i reptes socials' del CORE Smart Cities de la UAB http://barrisinnovacio.net/jornada-innovacio-urbana-i-reptes-socials/ realitzada el 10 de desembre al Palau Macaya. També, la jornada d'innovació social del Laboratori Cívic d'emprenedoria social COBOI http://www.coboi.cat/ca/

Arran d'aquestes dinàmiques de difusió en marxa i amb la posterior execució d'aquest informe, estem preparant altres accions d'impacte per difondre els resultats en l'esfera acadèmica. També estem elaborant conjuntament amb altres grups de recerca interessats en la innovació social, el disseny d'un espai més formal on sedimentar i compartir reflexions, idees i recerques relacionades amb aquest objecte d'estudi. Les accions posades en marxa amb aquest objectiu són:

1. **Elaboració d'articles acadèmics.** Enviament a una revista d'impacte, per exemple, REIS –Revista Española de Investigaciones Sociológicas– i/o a Papers de Sociologia (Febrer/Març de 2016)

2. **Disseny i posada en marxa del Laboratori de la Innovació Política i Social** (al llarg de 2016) amb altres grups de recerca de l'IGOP (URGOCIS –grup de recerca Urban Governance, Commons and Social Innovation-, IGOPnet -grup de recerca especialitzat en noves tecnologies i política-), i en col·laboració amb altres grups de recerca d'altres universitats, així com amb experiències d'innovació social, etc.

2. Resultats

A continuació, **presentem els principals resultats d'aquest treball tot donant resposta a quatre interrogants** principals:

a) **Què és la innovació social i a quins objectius respon?**

b) **Com s'organitzen les pràctiques** socialment innovadores?

c) **Quines són les bases socials de la innovació social?**

d) **Quin tipus de relacions s'estableixen entre les pràctiques d'innovació social i altres actors** com les administracions públiques?

Abans de respondre a aquestes preguntes és important explicar la mostra en la que basem aquest estudi, la qual es configura a partir d'un doble filtre: primer, les 710 experiències incloses en el Mapa de la Innovació Social; segon, les 107 experiències que finalment han respost el qüestionari on-line (a més a més de les 7 entrevistes que complementen i enriqueixen les informacions obtingudes en l'enquesta).

2.1 La mostra d'aquest estudi

El conjunt de pràctiques recollides en el Mapa de la Innovació Social a Catalunya configuren l'univers de referència d'aquest estudi..

De l'anàlisi d'aquest mapa se'n desprenen un seguit de resultats sobre la distribució de les pràctiques per categories i la seva distribució territorial:

1. **Les pràctiques d'innovació social més nombroses són les relacionades amb l'economia social i el consum alternatiu** (finances socials i cooperatives de

consum) **i els espais autogestionats** (majoritàriament, ateneus populars o similars) (Figura 2)

Figura 2. Distribució de les experiències del Mapa de la Innovació Social per categories i tipus

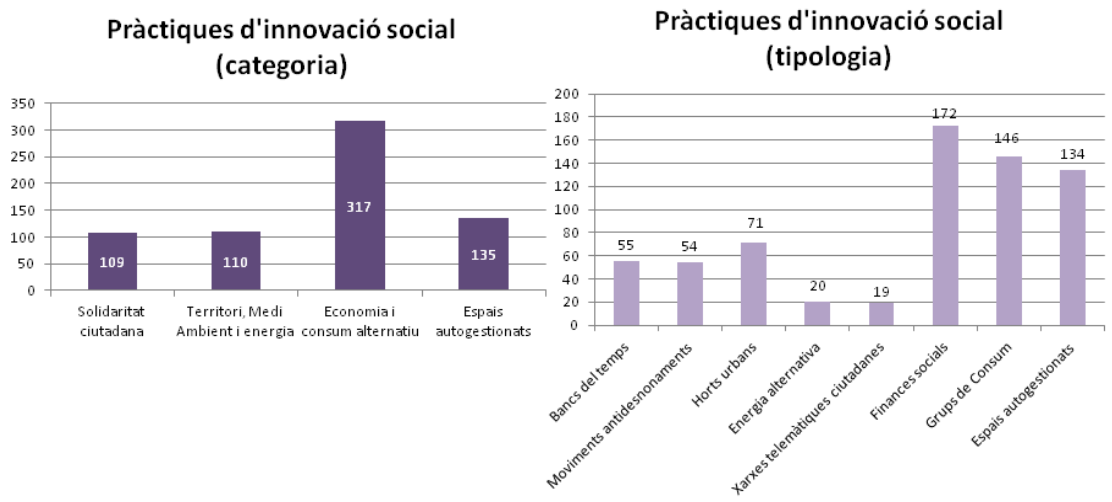

2. **La gran majoria** de pràctiques identificades **es localitzen a la Regió Metropolitana de Barcelona** (RMB). Tot i això, la distribució territorial de la innovació és força proporcional a la distribució de la població per àmbits territorials (Figura 3).

3. **El pes relatiu dels diferents tipus de pràctiques en els respectius àmbits territorials és força similar**. Dues excepcions importants són les finances socials (molt concentrades a la RMB) i els espais autogestionats (amb més pes fora de la RMB) (Taula 2).

Figura 3. Distribució de les experiències del Mapa de la Innovació Social per àmbits territorials

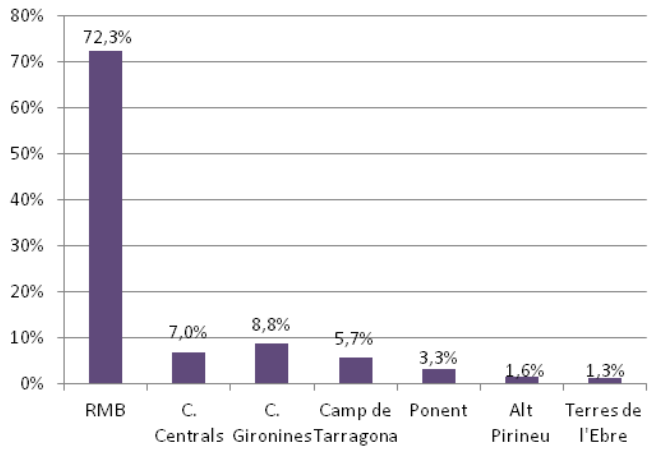

ÀMBIT TERRITORIAL	POBLACIÓ	%
RMB	5.026.709	66,85
Comarques Centrals	510.678	6,79
Comarques Gironines	741.724	9,86
Camp de Tarragona	615.668	8,19
Ponent	365.273	4,86
Alt Pirineu i Aran	73.557	0,98
Terres de l'Ebre	185.294	2,46
	7.518.903	100%

Taula 2. Distribució territorial de les categories i tipus de pràctiques d'innovació social per àmbits territorials

	RMB		Comarques Centrals		Comarques Gironines		Camp de Tarragona		Ponent		Alt Pirineu		Terres de l'Ebre	
Bancs del temps	41	8,5%	1	2,1%	7	11,9%	3	7,9%	2	9,1%	1	9,1%	0	0,0%
Moviments antidesnonaments	36	7,4%	3	6,4%	7	11,9%	3	7,9%	3	13,6%	1	9,1%	1	11,1%
Horts urbans	57	11,8%	4	8,5%	5	8,5%	2	5,3%	2	9,1%	1	9,1%	0	0,0%
Energia alternativa	10	2,1%	3	6,4%	3	5,1%	1	2,6%	1	4,5%	1	9,1%	1	11,1%
Xarxes telemàtiques ciutadanes	10	2,1%	5	10,6%	2	3,4%	1	2,6%	0	0,0%	0	0,0%	1	11,1%
Finances socials	146	30,1%	5	10,6%	12	20,3%	5	13,2%	4	18,2%	0	0,0%	0	0,0%
Grups de Consum	105	21,6%	14	29,8%	7	11,9%	11	28,9%	2	9,1%	4	36,4%	3	33,3%
Espais autogestionats	80	16,5%	12	25,5%	16	27,1%	12	31,6%	8	36,4%	3	27,3%	3	33,3%
TOTAL	485	100,0%	47	100,0%	59	100,0%	38	100,0%	22	100,0%	11	100,0%	9	100,0%

4. En termes globals, **la majoria d'experiències detectades es desenvolupen en barris d'estatus social mig o, si més no, en espais urbans de segregació no extrema** (Figura 4). Quan ho analitzem per categories, aquesta tendència es referma per a experiències com els horts urbans i les cooperatives de consum agroecològic, mentre que les assemblees del moviment antidesnonament tenen una major presència en els barris de renda més baixa.

Figura 4. Localització de les pràctiques d'innovació social i àrees de segregació urbana extrema (zoom sobre la RMB)

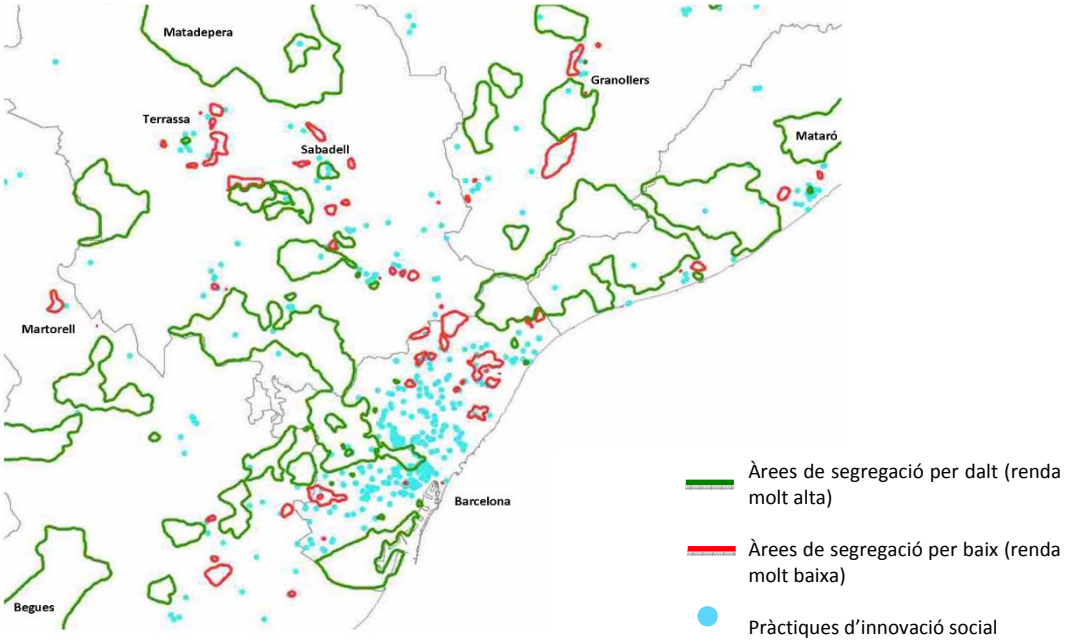

Si fixem ara la nostra atenció en les **107 experiències que han respost el qüestionari on-line** del projecte ISOP, podem observar com, per territoris, **les pràctiques representades en aquesta mostra tenen una distribució força similar a la del Mapa de la Innovació Social, per bé que es reforça la sobrerepresentació de les experiències de la RMB** (Figura 5). **Per categories**, la distribució també és força similar, amb **dues excepcions significatives** (Figura 6): **la sobrerepresentació dels bancs dels temps**, que creiem que pot respondre al fet que moltes d'aquestes experiències són promogudes o reben un suport important per part de les administracions, que segurament s'avenen més a respondre aquest tipus de qüestionaris; i **la infrarepresentació de les iniciatives de finances socials**, la qual creiem que pot respondre al fet que moltes d'aquestes iniciatives són projectes empresarials que, per bé que troben accés al crèdit en les finances socials, tenen més dificultats per sentir-se interpel·lades en estudis com el que hem fet.

En tot cas, cal tenir en compte que **el nostre estudi es basa en una mostra que pot contenir alguns biaixos**: l'univers en què fixa la seva atenció el Mapa de la Innovació Social ja és acotat dins de l'amalgama d'experiències que hom podria considerar socialment innovadores; les iniciatives que hem pogut localitzar, a més a més, són aquelles vigents i que fan un ús actiu del correu electrònic; d'entre aquestes iniciatives, només un percentatge relativament petit (22% sobre el total d'enviaments satisfactoris) ha respost les preguntes plantejades. Tot i així, creiem que la informació que aquí es presenta, per bé que no satisfà els estàndards de la representativitat estadística, segueix tenint un gran valor analític.

Figura 5. Distribució territorial de les experiències de la innovació social en la mostra i en el Mapa de la Innovació Social

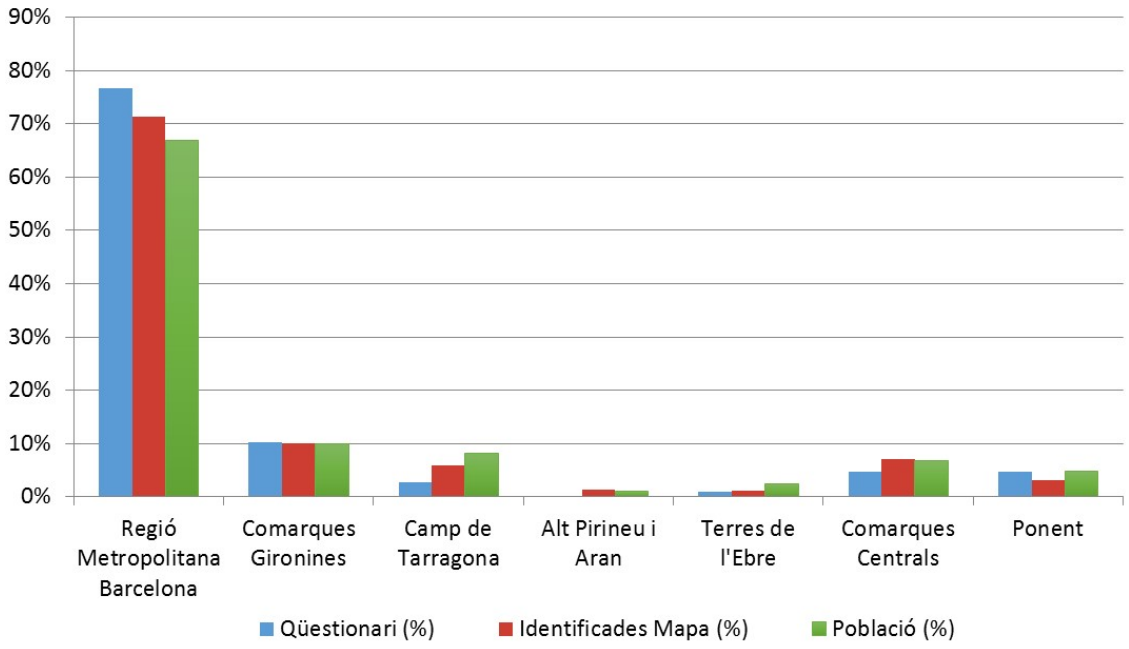

Figura 6. Distribució per tipus d'experiències en la mostra de l'enquesta on-line i el Mapa de la Innovació Social

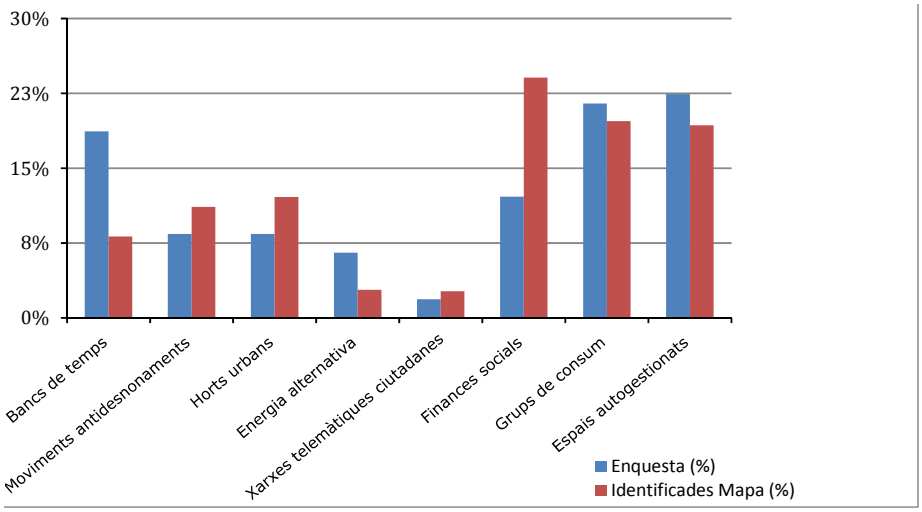

2.2 Significat i objectius de la innovació social

Com són les pràctiques d'innovació social? Quin context explica la seva emergència i a quins objectius responen? La combinació dels resultats de l'enquesta i les reflexions de les entrevistes ens aporten algunes pistes per respondre a aquest tipus d'interrogants.

Origen recent, vinculat a l'esclat de la crisi

Gairebé el 60% de les iniciatives que han respost el qüestionari han nascut en el període de crisi (2008-2014), especialment entre els anys 2011-2012 (27%). **La crisi sistèmica (econòmica, política, ètica i social) que vivim des de l'esclat de la bombolla immobiliària esdevé un terreny propici per a la innovació social. El moviment 15M sembla ser l'espurna que activa la seva ràpida propagació per tot el país** (Figura 7). Com assenyala un dels actors experts en innovació social entrevistats:

«la influència del 15M és central, ja que suposa una politització de problemes comuns. El 15M assenta la idea que s'ha de fer alguna cosa, i que s'ha de fer per la via política. Té més a veure amb regeneració democràtica que amb canvis econòmics profunds. D'aquí surt la dimensió política dels moviments que hi ha després, o de pràctiques socialment innovadores, de pràctiques de democràcia real, que busquen empoderar les comunitats implicant a la gent en la presa decisions.»

Figura 7. Any d'inici de les experiències d'innovació social

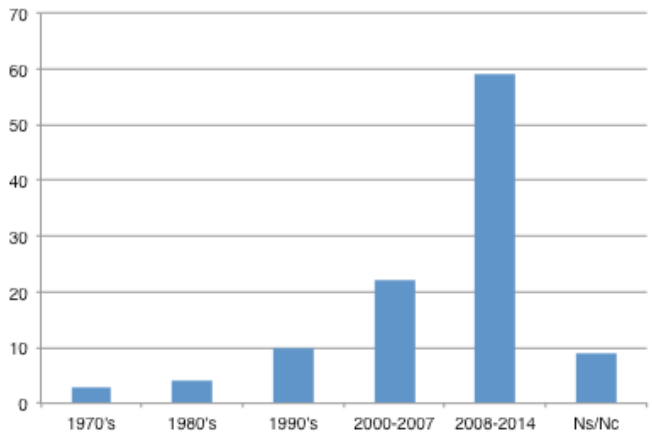

1970's	3
1980's	4
1990's	10
2000	4
2001	2
2002	4
2003	0
2004	1
2005	2
2006	5
2007	4
2008	4
2009	7
2010	8
2011	11
2012	18
2013	4
2014	7
Ns/Nc	9

Dimensions reduïdes

La majoria de les pràctiques d'innovació social identificades són de dimensions petites, tant si mirem les persones que les integren (el 53,27% no superen les 50 persones) (Figura 8) com els pressupostos que gestionen (el 38% gestiona menys de 1000€; el 50% menys de 5.000€) (Figura 9). Els bancs del temps i els espais autogestionats són, entre les experiències analitzades, les que mobilitzen a més persones. Els projectes que recorren a les finances socials són els que controlen pressupostos més elevats. En tot cas, cal dir que sovint els col·lectius identificats són grups locals que formen part d'organitzacions socials més àmplies, com és el cas dels grups locals de La PAH, Guifi.net i Som Energia. Tal com veurem més endavant, a més a

més, sovint aquest tipus d'iniciatives mantenen relacions freqüents entre si, si més no a l'àmbit local, la qual cosa compensa en part les seves petites dimensions.

Figura 8: Nombre de persones que formen part del projecte

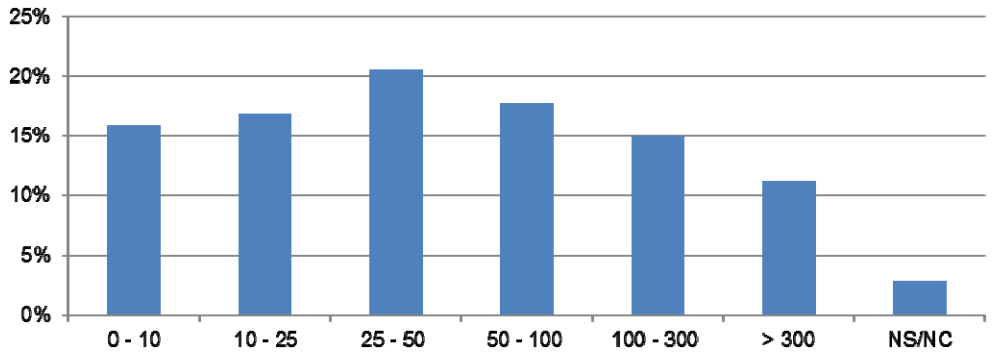

Figura 9. Pressupost dels projectes

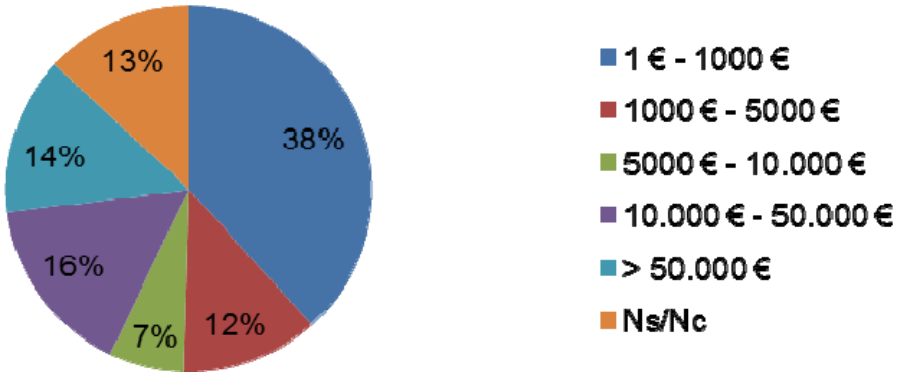

Pràctiques socials i autònomes

La gran majoria de pràctiques analitzades neixen de la iniciativa ciutadana i són protagonitzades per la societat (el 66,36% es defineix com una iniciativa exclusivament ciutadana) (Figura 10). **Els bancs del temps i els horts urbans són el**

tipus d'experiències on hi trobem més presència institucional. La majoria de les iniciatives restants remarquen la seva autonomia respecte a les institucions (vegeu l'últim apartat d'aquest capítol sobre la dimensió relacional de la innovació social).

Figura 10. Origen de la iniciativa

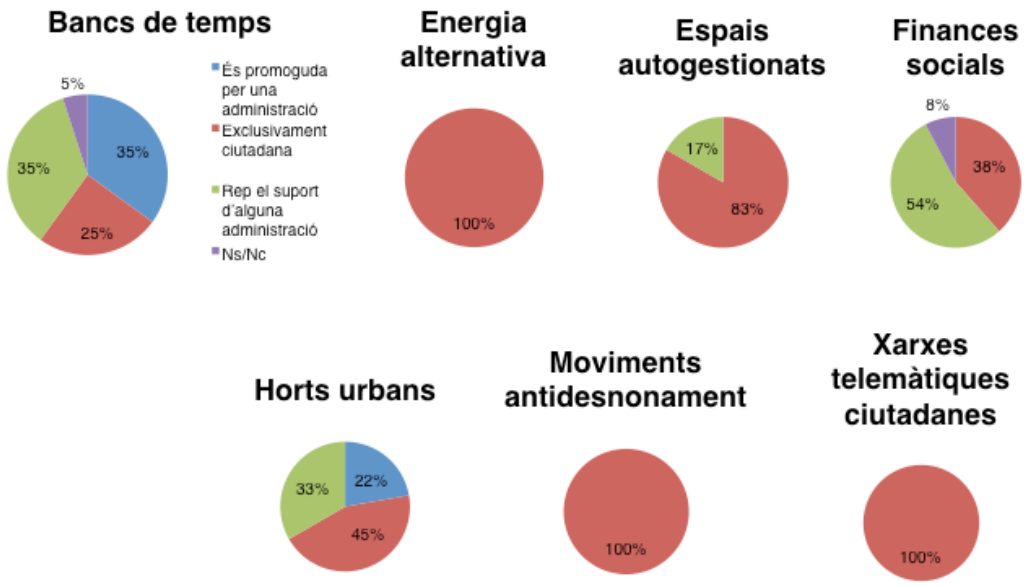

Orientació cap a la creació de comunitats i cap a la satisfacció de necessitats

Entre els objectius principals d'aquestes iniciatives hi trobem la voluntat de reforçar els llaços comunitaris entre les persones i la satisfacció de necessitats col·lectives amb dimensió social i/o mediambiental (gaudi de nous espais comunitaris, consum de productes i serveis ecològics, accés a crèdit, accés a Internet, etc.) (Figura 11). Amb l'excepció significativa del moviment antidesnonaments, per a la majoria de les experiències consultades, **l'objectiu de tenir impacte en les polítiques públiques no és pas un dels principals**.

Figura 11. Importància dels objectius (mitjana aritmètica entre els valors 0 i 5)

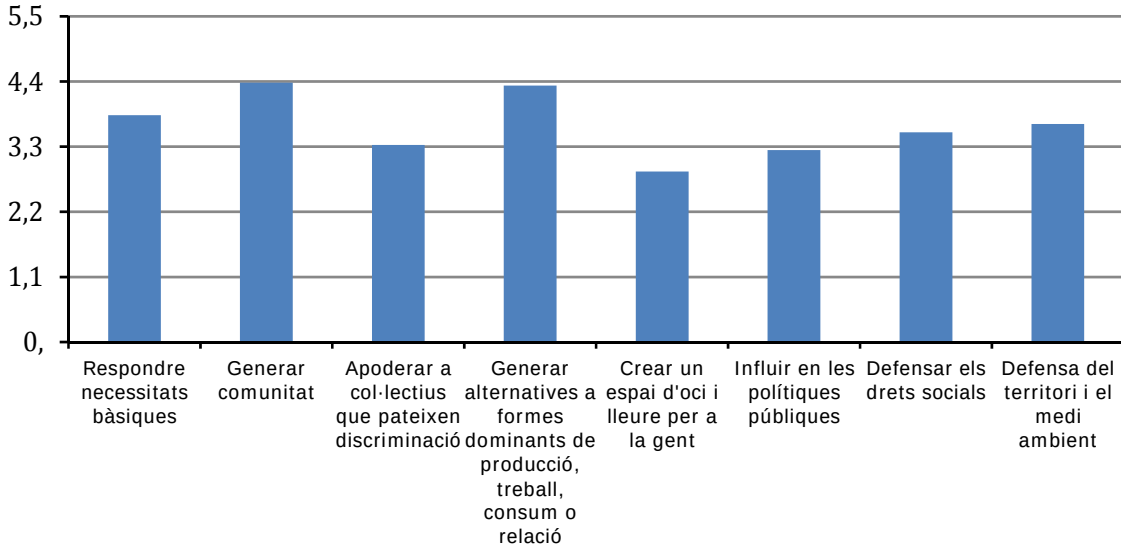

Potencialitats transformadores (i compensatòries?)

Les entrevistes realitzades ens aporten elements de reflexió que ens ajuden a emmarcar algunes de les observacions que acabem de presentar. Efectivament, algunes de les entrevistes apunten el **risc que les pràctiques d'innovació social esdevinguin "bombolles comunitàries"** on persones amb perfils socials similars (classes mitges educades) reforcen els vincles de reciprocitat entre elles sense que els béns que comparteixen s'estenguin cap al conjunt de la societat. **Algunes de les persones entrevistades s'han mostrat escèptiques respecte la capacitat d'aquest tipus de projectes de generar una "nova institucionalitat" que promogui nous drets** de caràcter universal. **També han expressat el temor que la innovació social sigui instrumentalitzada pel discurs neoliberal**, que propugna la transferència de responsabilitats cap a la societat en detriment de l'estat del benestar. Com assenyalava un investigador entrevistat:

> «gran part de les coses que es fan i que ara anomenem "innovació social" els politòlegs abans li deien "polítiques participatives" i jo li hagués dit "negocis inclusius»

De fet, **les entrevistes han fet palès que la innovació social és un concepte elàstic que respon a tradicions diverses com les de l'emprenedoria social, la responsabilitat social corporativa, la Nova Gestió Publica, la democràcia participativa, els moviments socials, el cooperativisme i l'autogestió**. En aquest sentit, es constata la innovació social pot englobar definicions i pràctiques molt heterogènies. Les persones entrevistades constaten que **una gran part de les iniciatives del Mapa de la Innovació Social connecten amb lluites pròpies del moviment cooperatiu i autogestionari** (algunes rebutgen l'ús del concepte de la innovació social per a definir-les). El caràcter polític d'aquest tipus de pràctiques, com assenyalen persones entrevistades, tant del món acadèmic com de l'activisme social, s'expressa també en els seus **vincles amb l'onada mobilitzadora del 15M i amb el reforçament de les esquerres alternatives al país arran de les darreres eleccions locals de maig de 2015**.

2.3 La dimensió organitzativa de la innovació social

L'estudi ISOP permet indagar també com s'organitza la innovació social. En aquest sentit, algunes de les preguntes que hem fet a les experiències del Mapa de la Innovació Social són**: com es prenen les decisions? Quines estructures participatives tenen? Amb qui es relacionen i amb quina intensitat? Com se sostenen econòmicament? Quins reptes organitzatius presenten de cara al futur?**

Escassa professionalització

Les iniciatives d'innovació social tenen una escassa professionalització: només un terç compten amb persones contractades i, d'aquestes, en un 69% dels casos són molt poques, entre 1 i 4 persones (Figura 12). Aquest fet es deu a que, en general, són experiències de dimensions reduïdes (vegeu l'apartat anterior). Els casos que tenen més persones contractades solen ser empreses que han rebut finançament per part de finances socials.

Figura 12. Persones contractades

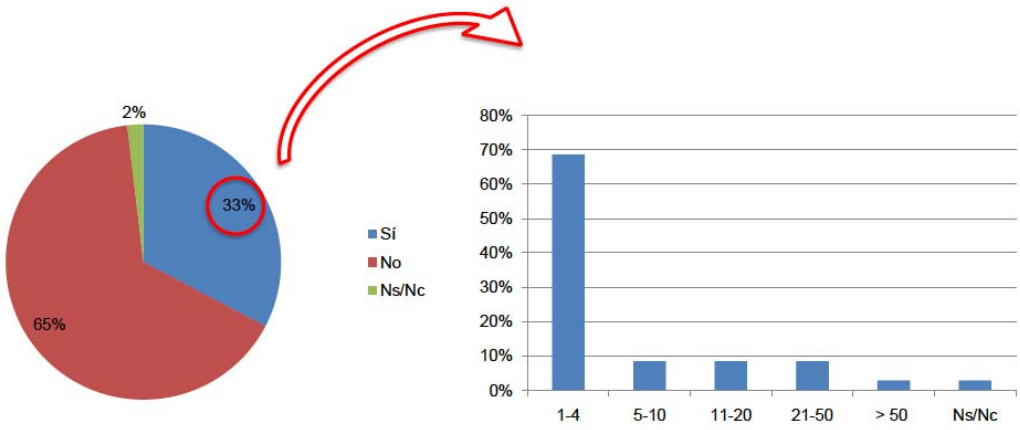

Sostenibilitat econòmica

Les iniciatives socialment innovadores compten amb pressupostos baixos – ja hem comentat que un 38% gestiona menys de 1000€ anuals. Tanmateix, existeixen algunes excepcions, com per exemple els projectes finançats amb banca ètica o els grups d'energia alternativa (Figura 13). D'altra banda, si ens fixem **amb la provinença dels recursos, en la meitat dels casos, provenen exclusivament de quotes i d'activitats auto-organitzades**, la qual cosa referma la idea que estem davant de pràctiques majoritàriament autogestionàries. És rellevant destacar que **menys d'un terç dels projectes reben recursos públics i tan sols un 6% obtenen fons d'entitats privades** (Figura 14).

Figura 13. Pressupost per categories d'innovació social

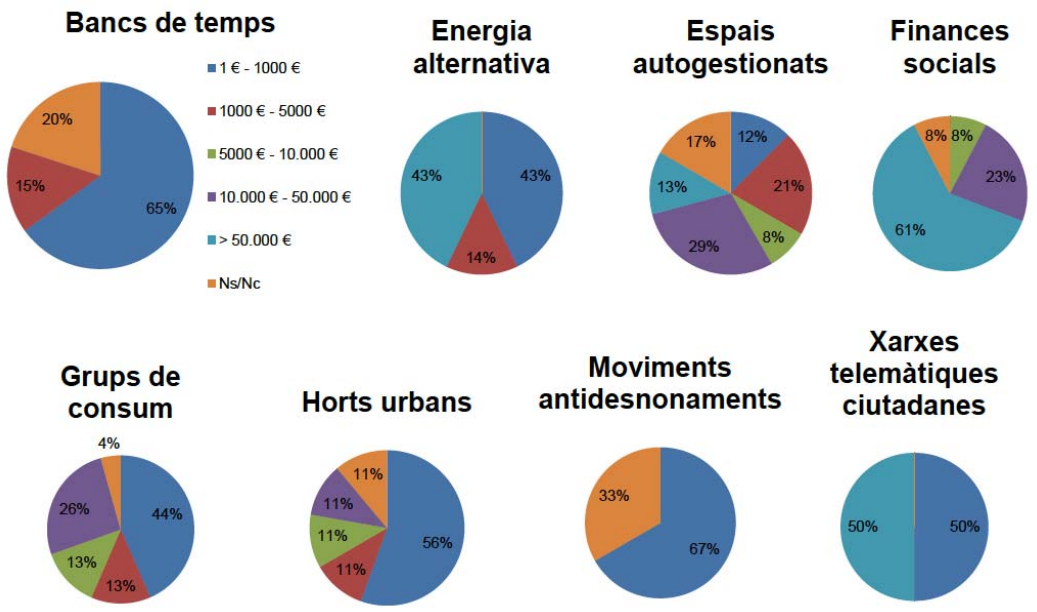

Figura 14. Fonts d'ingressos

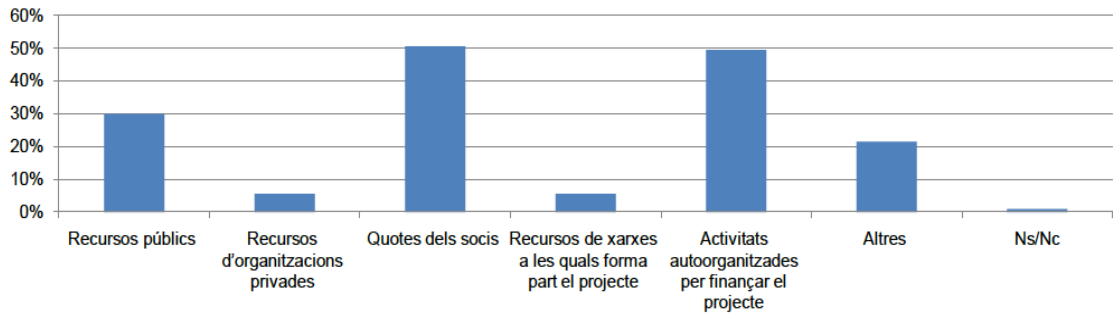

Eines de participació significatives

Pel què fa a l'organització interna d'aquests col·lectius, convé destacar que **el 80% de les iniciatives afirma tenir mecanismes per garantir la participació de totes les persones que formen part del projecte en la presa de decisions**. Aquests mecanismes, en el 45% de pràctiques, tenen forma d'assemblea, mentre que més de la meitat de les

experiències (55%) tenen també altres mecanismes participatius (Figura 15). Estem parlant, per tant, d'experiències amb un caràcter fortament participatiu a nivell intern.

Figura 15. Existència de mecanismes per garantir la participació

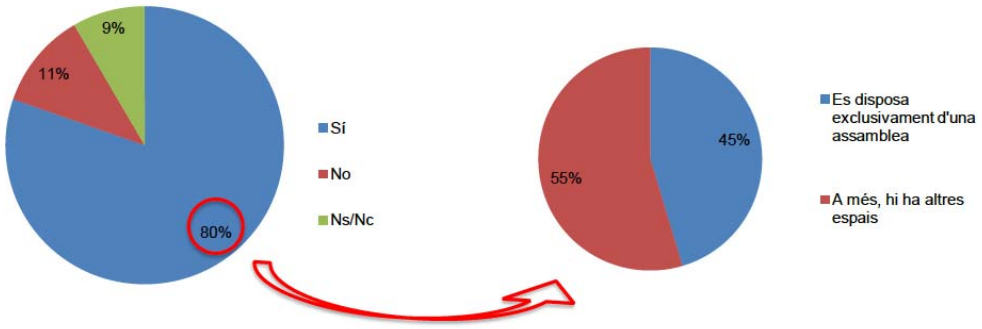

Reptes organitzatius

Si bé les experiències que han respost l'enquesta constaten l'existència de diverses estructures participatives, les entrevistes realitzades ens diuen que el debat sobre l'organització interna està obert i que fins i tot es pot considerar com un dels reptes polítics més significatius que afronten aquestes iniciatives. Tal i com assenyala un dels activistes socials entrevistats:

> «un altre repte és el desenvolupament d'una cultura organitzativa potent. Per exemple, que siguem capaços de fer bones reunions i assemblees, amb capacitat de prendre decisions col·lectivament. Les experiències traumàtiques en associacions de veïns, comunitats de propietaris, etc., ens fan pensar que una reunió és el pitjor del món, després d'anar al dentista. [...] Són mil elements. És saber com organitzar, és saber com tenir una mirada cap a que hi ha formes de funcionar que deixen fora a gent perquè no tenen la capacitat econòmica o el temps per fer-ho».

L'existència d'estructures participatives, per tant, no és necessàriament cap garantia que aquestes tinguin un funcionament adequat i que permetin la implicació de tothom ja que

> «normalment hi sol haver un problema quan a l'assemblea de socis hi ha poca participació, la gent hi va poc, la junta al final depèn molt de quatre o cinc súper mega motivats on hi ha algun jubilat i dos tècnics que són els que prenen un fotimer de decisions i que tiren del carro...».

La teoria de la desigualtat participativa sembla ser que es compleix, si bé cal tenir present que les persones poden mantenir rols diferents segons les experiències de les quals formen part:

> «cal tenir present la regla del 1%, 9%, 90%: no podem pretendre ser l'1% super-actiu en totes les iniciatives de les que formem part, perquè seria impossible; en algunes iniciatives podem ser part d'aquest 1%, en d'altres iniciatives podem ser part del 9% que té una major implicació sense estar sempre present, i moltes altres podem ser part del 90% que participa només de manera esporàdica».

Una qüestió relacionada amb aquest darrer punt és la fatiga participativa de les persones que participen en aquestes iniciatives, causada per la gran quantitat de temps i d'implicació que requereixen i perquè les estructures de participació no sempre siguin plenament transversals i existeixin lideratges forts (vegeu el següent apartat d'aquest capítol):

> «és que participar, clar, és un problema de la innovació social. Surts del mercat, surts de l'estat, tot requereix participació llavors i clar, a part de treballar i de fer el menjar als meus fills i no sé quantes coses més, a part haig d'estar participant en temes de criança, en temes de salut, en temes d'energia... Llavors, la innovació social per se, com estructura vital, transversal i global és insostenible. [...] Al final agafes una que és la que més et motiva i en les altres hi estàs nominalment. Jo crec que ha de ser així. I crec que hem de jugar amb la regla aquesta de 1, 9, 90».

La qüestió de l'organització i de la participació dels implicats no és només rellevant a escala interna sinó que a nivell extern també presenta alguns reptes. De l'enquesta se'n desprèn que aquest tipus d'experiències d'innovació social tenen relacions

freqüents amb altres col·lectius (vegeu l'apartat sobre la dimensió relacional de la innovació social). Si bé la percepció de les pròpies iniciatives del seu grau d'enxarxament amb col·lectius semblants és força alt, en canvi, els entrevistats alerten que la interconnexió entre les experiències és el que ha de permetre fer el salt d'escala. Aquest tipus de pràctiques són espais que,

> «més enllà del seu efecte immediat, han d'estimular l'organització ciutadana i que les futures demandes socials puguin escalar» perquè «molts dels problemes no es poden solucionar a escala ciutat. La desigualtat no la pots combatre a nivell de barri o ciutat. Parlem d'escala europea. Les innovacions socials transformadores poden ser tiretes si no hi ha manera de connectar-les i produir escala de resistència».

En definitiva, mentre no hi hagi algun tipus d'element que articuli les pràctiques d'innovació social

> «seguiran existint però no s'estructuraran com una proposta de canvi macrosocial, ens quedarem a nivell microsocial»

2.4 Les bases socials i territorials de la innovació social

En les noves onades de mobilitzacions ciutadanes, sovint s'ha subratllat que el *com* és tan important com el *què*, però no deixa de sorprendre que el *qui* no acabi de tenir la mateixa notorietat. No hi ha dubte que **per a entendre millor les pràctiques socialment innovadores hem de posar èmfasi en la composició de les seves bases socials i territorials**. Saber quins perfils participen o no en aquestes pràctiques i quins perfils les lideren, i en quin tipus de territoris es duen a terme, ens pot ajudar a situar millor les seves potencialitats, però també les seves limitacions i reptes futurs. En aquest sentit, la combinació de les dades ja analitzades del Mapa de la Innovació Social, combinades amb els resultats de les enquestes i de les entrevistes, ens aboquen els següents resultats:

Distribució per àmbits territorials força equilibrada

Com ja hem vist més amunt, a partir de les dades que hem anat recollint en el Mapa de la Innovació Social observem que del conjunt de pràctiques detectades, més d'un 75% es desenvolupen a la RMB. D'aquí se'n podria derivar un important biaix territorial, però en realitat aquest percentatge és força proporcional al pes poblacional de la RMB en comparació a la resta d'àmbits territorials. **La sobrerepresentació de la RMB segueix existint, però es veu molt atenuada quan considerem els pesos demogràfics respectius dels diferents àmbits territorials de Catalunya** (vegeu Figura 3 a la secció de presentació de la mostra d'aquest estudi).

Biaixos socioeducatius i sòcio-espacials significatius

Com ja hem comentat, la recerca Barris i Crisi ens permet analitzar les pautes de distribució territorial de la innovació social a Catalunya en funció del grau de segregació urbana dels territoris, mesurat també en la mateixa recerca. Aquest exercici ens ha permès observar que les pràctiques identificades en el Mapa de la Innovació Social no es produeixen en aquelles àrees on resideix la gent amb rendes ni més altes ni més baixes (vegeu Figura 4 a la secció de presentació de la mostra d'aquest estudi). Podríem inferir d'això que les persones amb més recursos no tenen necessitat d'innovar socialment i les que en tenen menys no sempre disposen dels recursos (socials, educatius, econòmics...) necessaris per respondre de manera autònoma a les seves necessitats. Per tant, aquells barris amb més dificultats econòmiques, amb un teixit social menys estructurat i que han de posar tots els seus esforços en la cobertura de necessitats bàsiques tenen més difícil poder dur a terme certes pràctiques d'innovació social. En canvi, el que aquestes dades ens suggereixen és que **els lideratges d'aquestes pràctiques urbanes recauen en aquells segments socials que, si bé no són necessàriament adinerades, sí que tenen recursos culturals, cognitius i socials que els permeten organitzar-se per intentar resoldre algunes necessitats comunes o impulsar projectes alternatius**. Estem parlant, en aquest sentit, d'un perfil

social que podríem qualificar com a "classe mitjana cultural", que malgrat tot es pot haver vist colpejada d'una manera o altra per la crisi (joves d'alt nivell educatiu, per exemple, que tenen dificultats per trobar feina o per a independitzar-se). En una de les entrevistes realitzades, un responsable municipal sostenia que:

> «(...) en alguns dels espais cedits sota el projecte municipal Pla Buits predomina un perfil social molt concret: arquitecte, classe mitjana cultural amb bona qualificació universitària i amb xarxa social. És cert que si només es queda aquest perfil que, com diríem a la meva generació, pot ser una nova forma de *Gauche Divine*, això tampoc evoluciona massa.»

D'altra banda, un activista social que ha participat en espais d'economia social i cooperativisme deia durant una entrevista que:

> «hi ha molta gent en la innovació social que respon a aquest perfil. O sigui, culturalment és classe mitjana, però econòmicament és classe treballadora o precària. Feta aquesta puntualització, crec que en general la gent que compon aquestes pràctiques és una mescla entre classe mitjana econòmica i classe mitjana cultural»

Satisfacció amb el caràcter inclusiu de les iniciatives

L'estudi també permet detectar que **una part important dels col·lectius es mostra molt satisfet quant a la integració de grups socials vulnerables, de persones nouvingudes i quant a l'equitat de gènere**. L'equitat de gènere és el criteri entre aquests tres en el que les experiències enquestades mostren un major grau de satisfacció (un 50% valora amb "molta satisfacció" el compliment d'aquest criteri), mentre que en els dos criteris restants el percentatge més alt se situa també, amb menor intensitat, en aquest valor de màxima satisfacció (Figura 16).

Figura 16. Satisfacció amb criteris d'inclusivitat

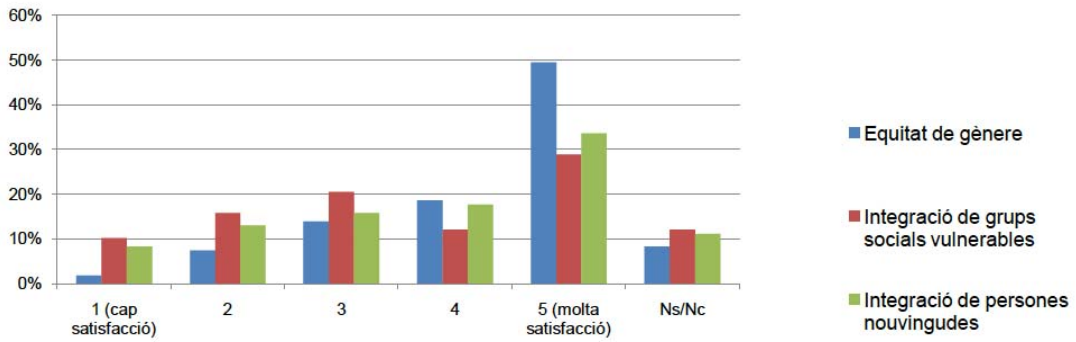

A això hi podem afegir que, en relació als reptes que afronten aquest tipus de col·lectius, el repte d'aconseguir augmentar la diversitat social en la composició del col·lectiu no és pas un dels que més importància se'ls hi confereix (Figura 17). Així, doncs, en la pregunta sobre els reptes d'aquest tipus d'experiències se'ls demanava que assenyalessin un màxim de dues opcions, i només un 15% dels enquestats identifica aquest repte.

Figura 17. Reptes principals dels col·lectius

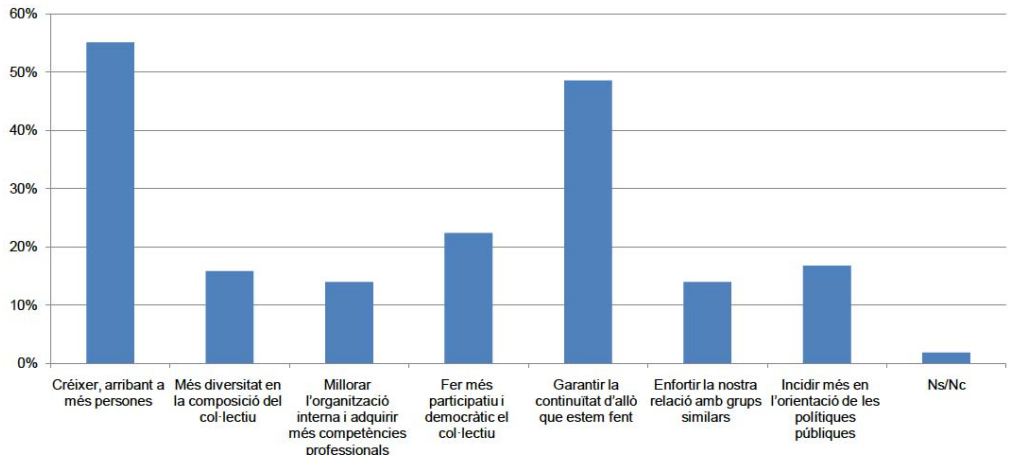

Així, doncs, la informació que mostren les figures 16 i 17 segueixen una lògica coherent: si hi ha satisfacció amb la composició diversa del grup, sembla lògic que això no sigui assenyalat com un repte de futur. Però si contrastem aquests resultats amb les entrevistes realitzades, la conclusió podria ser una altra. Segons el que es desprèn de les entrevistes, aquesta alta satisfacció respecte la diversitat en la composició social dels col·lectius socialment innovadors, més que respondre a un problema superat, pot respondre a una escassa consideració del mateix. Segons assenyala una de les persones entrevistades:

> «no hi ha mecanismes per a millorar la inclusió social, però com en general no hi ha en la societat (…) Potser sí que hi ha una mica més de consciència en temes de gènere, això ho hem vist a partir d'un estudi sobre cooperatives de consum on la mirada de gènere és present, encara que no vol dir que, en general, hi hagi masses mecanismes d'inclusió»

El que sí que sembla present és la vocació d'estendre socialment la proposta, la necessitat de «*sortir de la bombolla*» encara que no s'acabi de percebre com a problema i no es posin en marxa els mecanismes perquè així sigui.

2.5 La dimensió relacional de la innovació social: xarxes i organització supralocal

Com són les relacions entre les pràctiques d'innovació social amb altres entitats? Des d'on s'impulsen les iniciatives? Reben suport per part de l'administració pública? Què esperen de les institucions? Aquestes són algunes de les preguntes plantejades a les enquestes i entrevistes, preguntes que permeten conèixer la interacció entre les pràctiques d'innovació social no només amb l'administració, sinó també amb altres actors claus com les entitats del tercer sector i el mercat, i com aquestes relacions promouen o dificulten el creixement i el desenvolupament d'aquestes iniciatives.

Lideratge majoritàriament social, amb possibles suports institucionals

Com neixen les iniciatives socialment innovadores? Com ja hem vist, **el 66% d'aquestes pràctiques es defineixen com a "exclusivament ciutadanes"** i aquelles que són promogudes o reben algun tipus de suport de l'Administració (1/3 del total), com és el cas dels bancs de temps i els horts urbans, no requereixen d'un finançament important: les parcel·les dels horts són cedides amb algunes normes d'ús i condicions d'accés, i en el cas dels bancs del temps, el valor principal és precisament el temps i no els diners.

Figura 18. Caràcter de les iniciatives

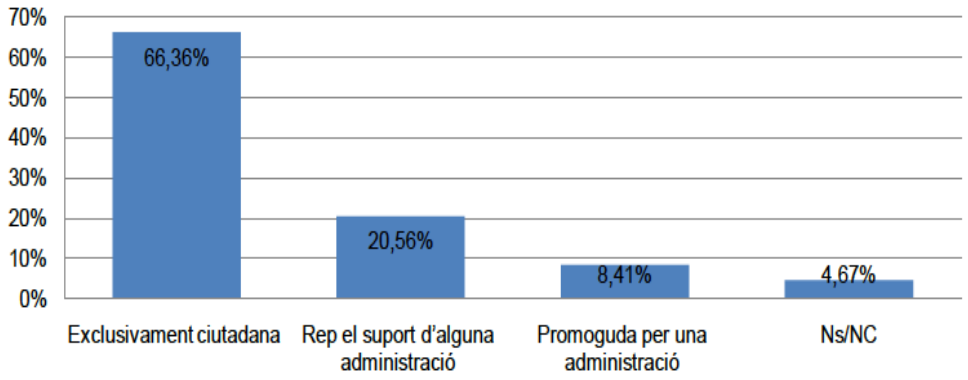

Relacions freqüents amb col·lectius similars (no pas amb el Tercer Sector)

Els col·lectius que protagonitzen les iniciatives d'innovació social estableixen relacions freqüents amb altres col·lectius similars. El 60% d'aquests col·lectius pertany a una xarxa d'entitats. Més del 50% es reuneix almenys un cop al mes amb altres col·lectius (la majoria, més del 60%, de la mateixa localitat).

Figura 19. Relació amb col·lectius similars

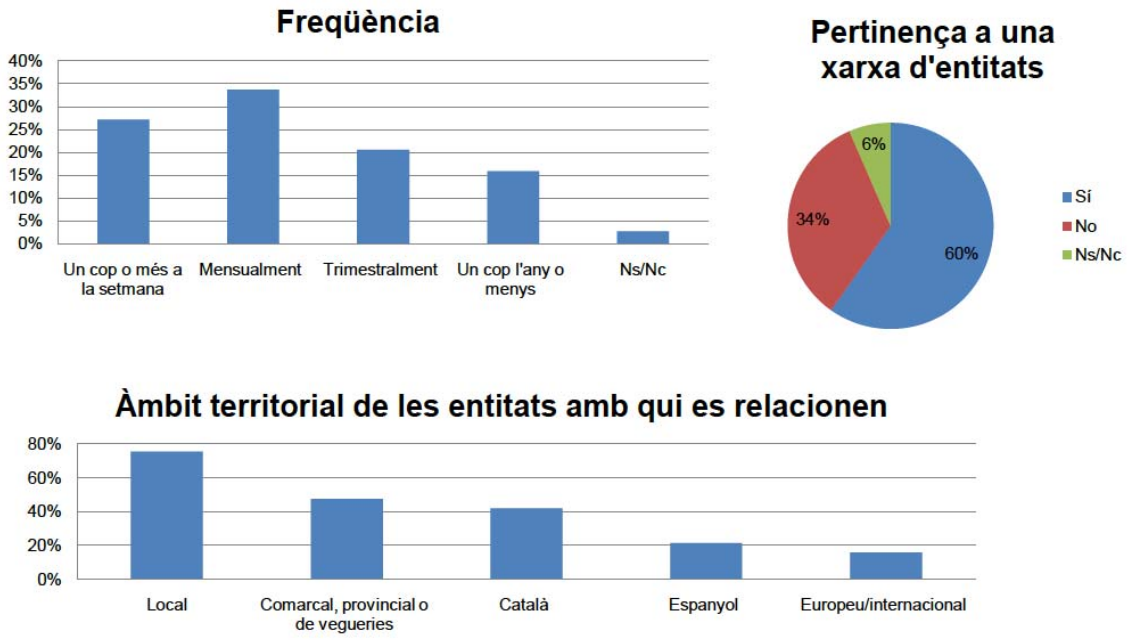

En canvi**, la relació de les pràctiques mostrades en el Mapa de la Innovació Social amb les entitats del Tercer Sector és més aviat escassa**. El 66% de les pràctiques no reconeixen cap suport significatiu per part d'aquest tipus d'entitats, la qual cosa referma una idea que es pot anar inferint d'allò que ja hem dit fins ara, que **el tipus de pràctiques cooperatives identificades en el mapa configuren un espai d'acció social diferenciat i autònom respecte les entitats de l'anomenat Tercer Sector**.

Figura 20. Suport per part de les entitats del Tercer Sector

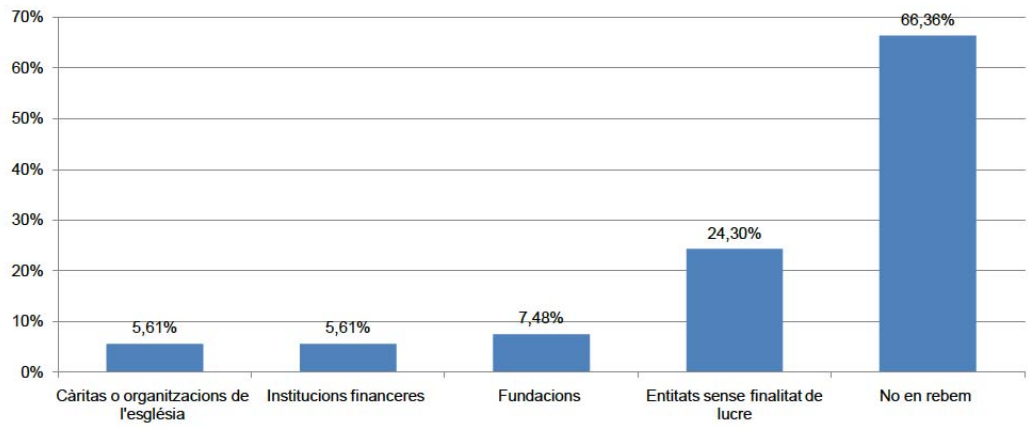

Relacions diverses i potencialment ambivalents amb el mercat

La qüestió de la presència d'aquestes iniciatives en el mercat no ha estat plantejada en les enquestes. No obstant això, les entrevistes ens aporten reflexions rellevants sobre aquest tema. Així, doncs, d'aquestes aportacions es desprèn l'existència de dues grans visions. D'una banda, **hi ha qui emfasitza el risc de cooptació, de manera que el mercat, al tenir una base econòmica més sòlida, acabi apropiant-se de les pràctiques d'innovació social desvirtuant-ne el seu sentit original**. Com ho expressaven alguns testimonis des de l'àmbit acadèmic

> «la innovació social es pot fer servir per a cooptar pràctiques socials que es produeixen gràcies a interaccions no monetàries. Amb el discurs més convencional de la "emprenedoria social" les institucions públiques introdueixen en competitius aquests tipus de processos, que poden convertir-se en serveis a baix cost per a respondre demandes socials. És el cas del projecte 'Big Society' al Regne Unit».

En canvi, **hi ha una altra perspectiva que veu al mercat com una oportunitat, en el sentit que pot reforçar i contribuir a escalar aquest tipus d'iniciatives**, fent-les arribar a molta més gent, tal i com a succeït amb diferents iniciatives en el camp de l'economia col·laborativa. Com assenyala un usuari i activista de l'economia social:

> «compartir cotxe o habitatge va començar en entorns cooperativistes i ecologistes, però la *sharing economy* amplia el ventall i més gent comparteix. Aquest tipus de mercat col·laboratiu no és ideal, no és el més transformador i és un eix de tensió entre innovació social i mercat. Però inclou a més segments socials en una altra forma de fer. Crec que no hem de caure en visions puristes, ja que no ens permeten avançar i deixen fora a molta gent no tan emparentada amb models d'economia més socials».

Relacions amb l'esfera administrativa possibles, però des del pressupòsit de l'autonomia

Pel què fa a la relació amb les administracions, ja hem vist que més del 60% de les iniciatives s'autoqualifiquen com a "exclusivament ciutadanes", remarcant-ne per tant el seu caràcter autogestionari. No obstant això, quan preguntem pel suport de les administracions un 35% afirma rebre'n molt o bastant i un 19% una mica. Només una mica més d'un terç (35%) sosté que no rep cap o poc suport de l'administració, la qual cosa ens indica que, **per bé que parlem d'experiències amb un fort protagonisme social i amb un elevat grau d'autonomia, les relacions amb l'administració pública existeixen i per a algunes (més d'un terç) el suport que en reben és significatiu** (Figura 21).

Figura 21. Suport per part de les administracions públiques

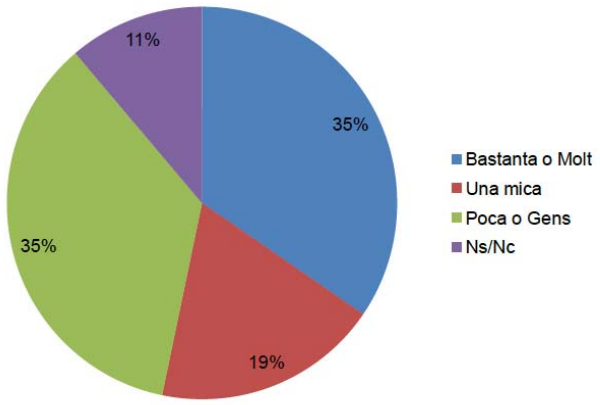

Quan diferenciem entre nivells d'administració, observem que **el major suport institucional que reben aquestes iniciatives prové de l'Administració local** (Ajuntaments i districtes) (Figura 22). **La relació amb les escales administratives més àmplies, per contra, és pràcticament inexistent. Crida l'atenció l'absència de suport de la Unió Europea**, malgrat l'èmfasi que aquesta institució ha posat en la qüestió de la innovació social al llarg de la darrera dècada. La Unió Europea, per tant, pot estar contribuint a generar un marc conceptual i polític de referència per a les polítiques de promoció de la innovació social en els països membres, però quan les iniciatives cooperatives busquen suports institucionals no recorren a aquest nivell sinó que ho fan a nivells molt més propers, principalment els de l'àmbit municipal.

Figura 22. Grau de relació amb diferents administracions

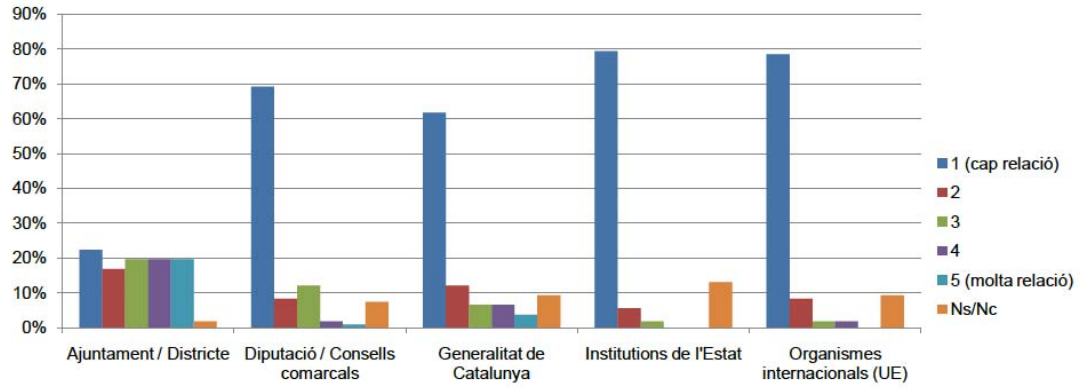

Què n'esperen els col·lectius que protagonitzen les pràctiques d'innovació social per part de les administracions públiques? En l'enquesta s'han plantejat diferents opcions d'entre les quals s'ha demanat que es prioritzessin dues (Figura 23**). La proposta que ha rebut més suport és la de cedir espais on desenvolupar projectes (més del 45%), seguida de la difusió del projecte i la de l'adopció de marcs legislatius adequats a les especificitats del projecte (més del 35% en tots dos casos)**. Les ajudes i subvencions són assenyalades per un 25% de les experiències, mentre que un nombre significatiu

(més del 20%) sosté que, en realitat, aquest tipus d'iniciatives haurien de desenvolupar-se amb plena autonomia respecte les administracions públiques. Les propostes que reben menys suport són la de la contractació de serveis per part de l'administració, l'organització de cursos de formació i la convocatòria de premis i mencions oficials que reconeguin socialment el projecte.

Convé assenyalar que diferents tipus de propostes són prioritzades de maneres diferents segons el tipus de pràctiques. Per exemple, els col·lectius que més emfatitzen la cessió de locals són grups de consum cooperatiu, bancs del temps i espais autogestionats. La difusió dels projectes és reclamada per les pràctiques micro-comunitàries com els grups de consum i els bancs del temps, i en canvi no és tant important per a espais autogestionats com els ateneus populars o similars, que mobilitzen a grups més nombrosos de persones i ja poden tenir una major implantació territorial. Grups de consum, espais autogestionats, bancs del temps i, sobretot, el moviment antidesnonaments, reclamen canvis legislatius, segurament en sentits diferents: **el moviment antidesnonaments**, com hem vist, **és el que té una major ambició d'impacte en les polítiques; la resta, en canvi, estaria reclamant marcs legislatius que afavoreixin el seu desenvolupament autònom**. Un tècnic municipal de l'àrea de participació de l'Ajuntament de Barcelona amplia aquesta qüestió incidint en els procediments institucionals més interns:

> «El repte per a l'Administració és innovar en el procediment. Tota la maquinaria administrativa ha de poder facilitar que aquestes entitats ciutadanes tirin endavant aquests projectes. Innovar en el procediment administratiu és una condició per a poder innovar en els reglaments».

Figura 23. Mesures que s'esperen per part de les administracions públiques

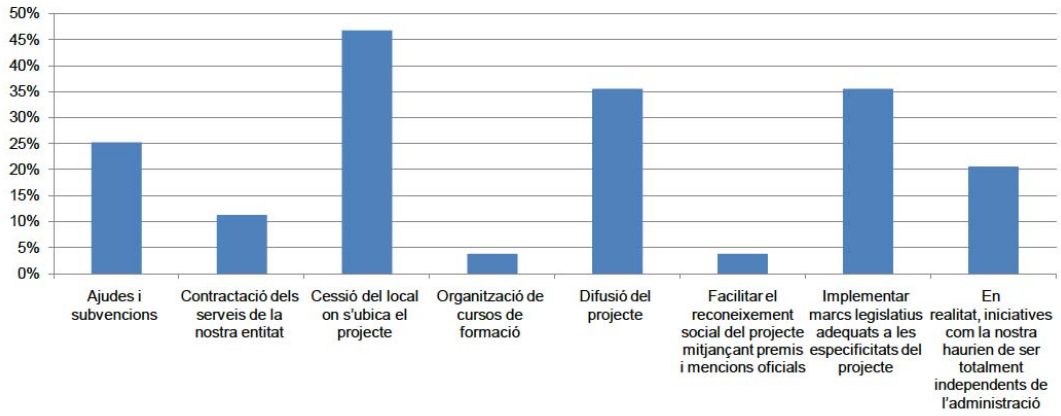

En termes generals, podem sostenir que **la relació entre aquestes pràctiques amb les institucions s'ha desenvolupat d'una manera diferent a les que es donen habitualment entre l'administració pública i el Tercer Sector**. **Les pràctiques d'innovació social reclamen per part de l'administració pública accions concretes que reforcin la seva autonomia i la seva escalabilitat**: cessió d'espais per a desenvolupar-se i una major difusió dels seus projectes. L'escassa importància que, en termes generals, concedeixen a la qüestió de les subvencions i dels contractes sembla indicativa de la voluntat de preservació de la seva autonomia respecte les administracions.

De l'administració se n'espera un suport indirecte que no posi en qüestió l'autonomia de les pràctiques d'innovació social. Ara bé, les persones entrevistades remarquen que **la innovació social no pot ser una excusa per al retrocés del sector públic**. També hi ha qui destaca que **la presència de les administracions públiques és necessària per tal de reequilibrar les desiguals capacitats d'acció col·lectiva de diferents grups socials**. Per últim, s'assenyala que **la innovació social ha d'anar acompanyada i es pot retroalimentar de la innovació en el sector públic**. Aquest debat de fons, sobre quin és el paper de l'administració pública i quines són les

conseqüències de què adopti un rol o altre, el trobem de viva veu a les entrevistes. D'una banda, com indica un dels investigadors consultats

> «Les institucions públiques han de ser facilitadores. Per a entendre millor això, nosaltres hem fet anàlisis de xarxes, traduint en una gràfica el capital social creat. Veiem que el rol de l'administració pública no pot ser directiu. És presumptuós pensar que és la institució qui ha de dirigir. Més aviat, has de crear hubs d'innovació, espais on la gent es pugui reunir i donar recursos per a difondre»

D'altra banda, hi ha una opinió que relativitza el paper de la innovació social, ja que

> «per molt que estem a sobre del tema de l'autogestió, l'Estat és la forma més efectiva de satisfer necessitats col·lectives. L'autogestió com a màxima pot venir de l'extrema esquerra o d'un model de gestió neoliberal. L'autogestió com a model pot funcionar com el lliure mercat, excloent de la garantia de cobertura de necessitats bàsiques als que menys recursos tenen»

Finalment, trobem un tercer escenari més complex on interactuen els dos rols ja assenyalats, el rol facilitador i el rol redistributiu de l'estat:

> «moltes vegades, es fomenta la innovació social perquè les administracions no tenen més remei i perquè els hi surt barat (…) Es pot fer d'una altra manera, com al Quebec als 70: implicar la ciutadania en la gestió sense que l'administració pública mani tota la gestió. Hi ha qui defensa que la Renda Bàsica combinada amb aquestes pràctiques és realment emancipadora. La societat civil tindria els recursos per dedicar-se a fer coses empoderadores sense patir pel pa de cada dia.»

3. Conclusions principals

En síntesi, la combinació de les entrevistes i de l'enquesta realitzada ens permeten caracteritzar les experiències d'innovació social a Catalunya a partir de les següents idees clau:

- Parlem d'**iniciatives que connecten amb una llarga tradició cooperativa i autogestionària en el país, però que en tot cas prenen un impuls significatiu en el context de la crisi i, molt especialment, a partir del sorgiment del moviment 15M**. En aquest sentit, les innovacions socials analitzades són expressives no només de la voluntat de satisfer necessitats materials relacionades amb la crisi, sinó també (o sobretot) de la crisi de legitimitat de les institucions econòmiques i públiques dominants i de la voluntat d'explorar formes alternatives d'organització política, econòmica i social. Tot i que es tracta d'experiències concentrades sobretot a la Regió Metropolitana de Barcelona, la seva distribució espacial és força proporcional al pes demogràfic dels respectius àmbits territorials, la qual cosa ens indica que en realitat **estem parlant d'un fenomen de creixent importància en tot el país**.

- Les iniciatives d'innovació social a Catalunya **s'orienten sobretot a satisfer necessitats col·lectives de manera alternativa al mercat i al sector públic, tot creant comunitats d'intercanvi autogestionades**. A diferència del Tercer Sector, posen un fort accent en el caràcter autogestionari de les pràctiques socials**. A diferència dels moviments socials clàssics, parlem de micro-pràctiques socials que no tenen entre els seus objectius prioritaris l'impacte en les polítiques públiques** (amb l'excepció molt significativa de La PAH). **Això últim no nega, però, el caràcter polític d'aquestes experiències**, que d'una manera o altra connecten amb el cicle de mobilitzacions iniciades amb el 15M.

- **L'organització interna d'aquest tipus de col·lectius posa un fort accent en l'autogestió i la participació dels seus membres en la presa de decisions a partir de mecanismes assemblearis**. En aquest sentit, parlem de pràctiques associatives que poden tenir un alt valor com a "escola de democràcia". **Ara bé, aquests col·lectius enfronten els problemes clàssics de la desigualtat participativa**, en el sentit que el pes de les organitzacions acostuma a recaure sobre grups de persones molt actives. Els riscos de la concentració de les decisions entre els grups més actius i la "fatiga participativa" dels mateixos (que acostumen a estar involucrats en diferents tipus d'iniciatives alhora) són evidents. **La reflexió sobre el com s'han d'organitzar aquests col·lectius per mantenir el seu esperit autogestionari i participatiu i a l'hora ser sostenibles en el temps és de gran importància per al seu futur**.

- **Les pràctiques analitzades són protagonitzades per grups relativament petits de persones que gestionen pressupostos també escassos**. Si a això hi afegim que aquests grups són relativament homogenis des del punt de vista de la seva composició social, el risc de crear petites "bombolles comunitàries" és significatiu. **Tot i això, molts d'aquests grups formen part d'organitzacions que operen a una escala nacional i fins i tot més àmplia** (com Guifi.net, La PAH, Som Energia i Coop 57) i, a més a més, mantenen relacions freqüents amb altres grups similars, sobretot a escala local, la qual cosa indica que, si bé aquest continua sent un repte important, s'estan fent passes cap al reescalament territorial de la innovació social. **La qüestió de l'escala (de l'àmbit territorial en què operen) és segurament una de les més importants que enfronten aquests col·lectius**, i està profundament relacionada amb la qüestió organitzativa que apuntàvem més amunt.

- Tornant a la qüestió del "qui", convé insistir **en la dificultat que enfronten aquest tipus de col·lectius per arribar a grups socials amb baixos recursos socioeducatius**, grups socials entre els quals la innovació social pot arribar a tenir una gran transcendència. La innovació social hauria de ser especialment important entre

aquells grups socials i territoris on el mercat genera més exclusió i on les mancances de l'actuació de les administracions públiques són més evidents. **La innovació social, però, reclama un seguit de capacitats col·lectives (recursos educatius, econòmics, socials, culturals...) que poden ser menys freqüents entre els grups socials més vulnerables**. Aquesta qüestió sembla poc problematitzada pels col·lectius que protagonitzen les innovacions socials, que es mostren satisfets amb els nivells assolits d'inclusió social, diversitat cultural i equitat de gènere. **Ens trobem davant d'un repte que reclama una reflexió en profunditat. Una qüestió clau és si l'administració pública hauria de jugar un paper per a garantir una innovació socialment més inclusiva**.

- Pel que fa a la dimensió relacional de la innovació social, ja hem constatat com, malgrat ser iniciatives protagonitzades per grups relativament reduïts de persones, **les pràctiques analitzades mantenen relacions freqüents entre si a nivell local i fins i tot una part significativa forma part d'organitzacions que operen en escales supralocals, fins i tot d'àmbit estatal**. En aquest sentit, convé diferenciar entre grups locals d'organitzacions com Som Energia o La PAH i petits col·lectius que protagonitzen experiències d'horts comunitaris o espais autogestionats, per exemple. Més enllà de les relacions entre grups similars, en aquest estudi també hem indagat per la relació entre aquest tipus de pràctiques i altres agents com les empreses privades, les entitats del Tercer Sector i, sobretot, les administracions públiques. La relació amb el sector públic és més significativa que el que les definicions tradicionals de la innovació social podrien indicar-nos: **malgrat parlar d'iniciatives liderades socialment i amb forta autonomia, una part significativa reconeix que reben suport de les administracions públiques (sobretot local) i fins i tot han pogut ser impulsades per elles** (com en el cas de molts bancs del temps i horts comunitaris).

- **De la relació amb les administracions públiques, convé destacar la voluntat d'aquest tipus d'iniciatives de desenvolupar-se amb una gran autonomia respecte el sector públic, tot i que a l'hora majoritàriament se'n reclama el suport**. Cedir espais físics on desenvolupar aquestes iniciatives i contribuir a la seva difusió són les dues mesures a les que es concedeix més importància. En canvi, les ajudes i subvencions i els contractes, dues mesures clàssiques que reclamaria el Tercer Sector, tenen menys importància per a la majoria (no totes) d'aquestes iniciatives. Aquest fet ens indica cap a on podrien caminar les actuacions de les administracions que vulguin promoure la innovació social en els seus respectius territoris (vegeu el darrer capítol d'aquest informe).

4. Polítiques públiques per a la innovació social: garantir entorns, activar motors

Reptes identificats

Abans de desenvolupar les nostres propostes per a la promoció de la innovació social, convé recordar quins reptes identifiquen els col·lectius que protagonitzen aquest tipus de pràctiques i quines mesures esperen de les administracions públiques. Les respostes a l'enquesta en aquest sentit i les reflexions obtingudes en les entrevistes són la base de les nostres propostes.

En relació als reptes, **les iniciatives socialment innovadores volen, sobretot, créixer més i tenir continuïtat en el temps**. La priorització d'aquests dos objectius és indicativa de la voluntat d'esdevenir pràctiques socials constitutives d'una "nova institucionalitat" estable i d'escala territorial àmplia, **una nova institucionalitat que posa l'accent en l'organització social autònoma** com a forma de satisfacció de necessitats col·lectives.

Ara bé, com hem vist al llarg d'aquest estudi, les pràctiques socialment innovadores no es perceben a si mateixes com a espais estancs i impermeables davant d'altres sectors com el mercat i el sector públic. Pel què fa a les relacions amb les administracions públiques, **les iniciatives d'innovació social reclamen un suport que contribueixi al desenvolupament d'aquesta autonomia** en forma, sobretot, de cessió de locals, difusió dels projectes, adopció de marcs legislatius adequats i, en menor mesura, a través d'ajuts econòmics i subvencions. Per tant, veiem com a les dades recollides es va construint de manera emergent un dels reptes clau: **l'administració ha d'intervenir sense determinar; l'administració ha d'entendre i adaptar-se a la realitat d'aquestes iniciatives sense subordinar-les**.

Per tal d'ubicar les nostres propostes en relació a les actuacions que l'administració pública podria adoptar per tal de promoure la innovació social, partirem de la identificació dels que considerem els principals marcs afavoridors de la innovació social: **garantir entorns i activar motors per a la innovació**[4].

Entorns per a la innovació social

La innovació social necessita **entorns organitzatius i polítics que afavoreixin l'experimentació** de les noves idees, serveis, productes i processos que li donen forma. Aquests entorns poden prendre quatre formes principals:

1) **Programes d'actuació pública que afavoreixin el desplegament de pràctiques socialment innovadores**, com per exemple plans de barris, plans educatius d'entorn, programes de sostenibilitat, plans d'ús comunitari de buits urbans o similars. És a dir, certs tipus de **programes d'actuació pública poden esdevenir plataformes per a la creació i el desenvolupament de pràctiques socialment autònomes** des d'on explorar formes alternatives de satisfer necessitats col·lectives.

2) **Espais tipus "laboratori" o "incubadora" específicament dissenyats per a encabir-hi pràctiques socialment innovadores**. El disseny físic d'aquests espais, els seus programes d'actuació i les seves formes de gestió haurien de ser especialment sensibles a les necessitats d'experimentació i de desenvolupament autònom de les pràctiques d'innovació social. Parlem, per exemple, de l'activació d'espais físics per al desenvolupament conjunt d'experiències de consum cooperatiu, equipaments basats en la gestió

[4] Aquesta distinció entre els "entorns" i els "motors" de la innovació ha estat desenvolupada en un estudi sobre els factors de la innovació en el sector públic a Brugué, Q. (dir) (2012). *Els motors de la innovació a l'administració pública*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya. La nostra premissa, per tant, és que en termes generals, els marcs afavoridors de la innovació pública i social són similars.

ciutadana o comunitària, incubadores per al desenvolupament de pràctiques d'economia col·laborativa, etc.

3) **Observatoris de la innovació social**. Els observatoris, desenvolupats en espais físics i virtuals, poden complir diferents funcions com: la difusió de les pràctiques, la facilitació del contacte entre elles, la creació d'espais d'aprenentatge col·lectiu, la formació i, fins i tot, la recerca-acció orientada a aprofundir en el coneixement d'aquest tipus de pràctiques i el seu progrés. Sota estructures més o menys formalitzades, hem trobat que ja existeixen pràctiques de rastreig i cartografiat conduïdes per col·lectius i plataformes autònomes. Produir observatoris ha de significar afavorir i co-produir infraestructures, no atapeir o subordinar les pràctiques d' autodiagnòstic ja existents.

4) **Marcs regulatius específics que afavoreixin el desenvolupament de pràctiques d'innovació social existents** o que en promoguin de noves. Per exemple: sistemes de contractació pública socialment responsables que afavoreixin l'economia social i cooperativa i les iniciatives de consum d'energia renovable; marcs regulatius partint dels protocols produïts des de les pràctiques que afavoreixin la gestió ciutadana d'equipaments i buits urbans, evitant que aquest tipus de pràctiques es vegin ofegades per les exigències burocràtiques; o modificacions legislatives que promoguin i reforcin el cooperativisme.

Els motors de la innovació

La creació d'entorns organitzatius i polítics favorables és una condició necessària però no suficient per a la promoció de la innovació social: per exemple, un laboratori de la innovació social pot quedar buit de continguts **sinó s'activen aquells factors (motors) que impulsen les iniciatives i les mantenen en el temps**.

Entre els principals motors de la innovació social identifiquem:

El motor extern: **per tal que les iniciatives d'innovació social es produeixin, és important que existeixin marcs de referència, idees i recursos (econòmics i tècnics) que les facin possible**. Les administracions públiques, les universitats i les plataformes de segon nivell (plataformes o xarxes d'organitzacions) poden tenir un paper clau. És important que les administracions públiques actuïn en dos sentits:

- **Posant en marxa programes de promoció de la innovació social a diferents nivells administratius i en diferents àrees de govern**. Per exemple: la Generalitat de Catalunya, les diputacions provincials i els consells comarcals poden donar recolzament econòmic i tècnic als ajuntaments; els òrgans de gestió d'ajuts a la recerca poden promoure la investigació-acció en aquest camp; les diferents administracions poden co-produir programes de suport a diferents formes d'innovació social amb les xarxes i plataformes de segon nivell.

- **Afavorint el contacte entre les micro-pràctiques d'innovació social i els agents externs que proporcionen recursos econòmics i tècnics necessaris**. Una de les mesures a emprendre per part de les administracions seria la creació de plataformes virtuals i oficines d'atenció a la innovació social on els agents que protagonitzen aquest tipus de pràctiques puguin obtenir informació sobre el conjunt de recursos existents a diferents nivells que els permetrien desenvolupar-se i consolidar-se.

El motor intern: l**a innovació social necessita capacitats personals i organitzatives per dur-se a terme**. Per bé que les experiències consultades no prioritzen els cursos de formació per a la innovació social, les administracions podrien promoure i reforçar espais d'aprenentatge col·lectiu on es desenvolupin les capacitats personals i les

estratègies organitzatives que afavoreixen el desenvolupament de les pràctiques cooperatives.

El motor lateral: **la innovació social es desenvolupa sovint per contagi: és el coneixement del que estan fent altres col·lectius el que sovint motiva que s'impulsin noves iniciatives similars; l'intercanvi entre experiències reforça el seu desenvolupament**. Les administracions podrien actuar promovent i reforçant amb espais i recursos les entitats de segon nivell, i també facilitant l'acció d'observatoris i laboratoris com els que hem esmentat més amunt.

El motor base: **la innovació social necessita capacitat d'acció col·lectiva, la qual està relacionada amb recursos com el capital participatiu, cultural, educatiu, social i fins i tot econòmic**. Per tal d'evitar que la innovació social reprodueixi desigualtats socials relacionades amb la desigual disponibilitat d'aquest tipus de capitals, i amb l'objectiu sobretot de promoure la innovació social entre els col·lectius i territoris on es concentren més necessitats, **caldria generar programes de promoció de la innovació social orientats a millorar les condicions i les oportunitats de vida dels sectors més desafavorits**. Només l'administració pública pot produir accions redistributives que accelerin condicions d'igualtat i, si es vol, actuar en aquesta nova esfera autogestionària sense reproduir esquemes desiguals. L'administració ha d'acompanyar els processos d'innovació allí on són més necessaris, sense que això sigui cap pretext per al retrocés del sector públic, sinó més aviat a partir d'una lògica de co-producció d'accions socials entre l'administració i el teixit comunitari.

Annex

Taula 3. Persones entrevistades

Agents socials
Activista social
Activista de diverses entitats cooperatives
Activista d'una entitat cooperativa barcelonina
Agents institucionals
Tècnic de l'Àrea d'Hàbitat Urbà de l'Ajuntament de Barcelona
Tinent d'Alcalde de l'Ajuntament de Barcelona
Agents acadèmics
Investigador d'ESADE
Investigadors de la Universitat Oberta de Catalunya
Investigador de la Universitat de Barcelona